

APPENDIKS 2

Muntlig historie og intervjuer

Hovinkivi-gammen med rypefangsten i sekker i forkant. Foto © Nord-Troms Museum

"Så lenge eg minnes, og mine foreldre minnes, har folk ferdes på alle plasser her i strøket"

Eilif Jacobsen Bergmo, f. 1918

4.0 Bakgrunn

Prosjektet har som formål å belyse bruken av utmarka, forholdet mellom ulike folkegrupper og kjønnsroller i Reisadalen. Temaene har til dels blitt belyst gjennom de fysiske sporene, kulturminnene, som har blitt registrert både høsten 2010 og tidligere. En annen viktig kilde for å utforske disse forholdene er intervjuer og muntlige overleveringer fra folk med tilknytning til Reisadalen. Slike kilder gir oss en unik innsikt i forhold 'før i tiden'; informasjonen er lokal og stedsspesifikk og egner seg derfor svært godt til formidling, samtidig settes kulturminnene inn i en sosial og historisk kontekst og blir del av en større fortelling om kulturlandskapet. Dette gjelder i særlig grad nyere tids kulturminner, men eldre kulturminner har også ofte hatt et sted i folks bevissthet og inngått i deres oppfatning av landskapet. I Reisadalen, hvor det finnes forholdsvis få publikasjoner som omhandler stedets historie (se 4.1), er intervjuer og muntlig historie en enda viktigere ressurs.

4.1 Materialet og avgrensninger

Materialet som ble studert høsten 2010 bestod av tidligere intervjuer i Nord-Troms Museums arkiver samt nyinnsamlet materiale. Grunnet prosjektets tidsramme på 5 uker ble det bestemt å utelukkende fokusere på upublisert materiale fremfor en litteraturstudie som ville krevd mye lengre tid. Følgende publikasjoner bør allikevel nevnes som kilde til videre informasjon om temaene som behandles her;

Kari Digres publikasjoner fra prosjektet *Bruk av skog og utmark i Kvænangen og Nordreisa, Nordreisa Bygdebok* av Emil Hansen, Bente Imerlunds arbeid med finske stedsnavn og personnavn i Nordreisa og artikler utgitt i *Menneske og Miljø i Nord-Troms, Årbokserien for Nord-Troms*.

I den grad det har vært mulig, har det blitt unngått å gjenpublisere informasjon om temaer som er behørlig behandlet i andre publikasjoner. Seterdrift, kverner og gruvedrift er, for eksempel, ikke tatt med i denne rapporten da de er utførlig behandlet av Kari Digre (Digre 2007 og 2010). Dette gjelder også elvebåten og tjæreflåtene, som har blitt dokumentert gjennom prosjekt ved Halti nasjonalpark- og kvenkultursenter (Blixgård 2006 og Nils-Fredrik Rønbeck 1982). Av planlagte publikasjoner bør nevnes Kari Digres prosjekt om kvenene i Nordreisa som kommer til å bli utgitt i tre hefter som omhandler badstuer, tjæremiler og små byggverk. I tillegg skal andre og tredje del av prosjektet *Bruk av skog og utmark i Kvænangen og Nordreisa* som omhandler jakt og fiske samt skog og utmark utgis. Disse vil utdype en rekke av emnene som omtales i denne rapporten.

Intervjuene er ikke gjengitt i sin helhet i rapporten, men refereres til under de ulike temaene, i enkelte tilfeller har informantene bedt om å være anonyme og refereres da til som informant og nummer. Øvrige informanter refereres til med initialer og fødselsår, referanser til intervjuene er gjengitt under litteraturhenvisningene i bakerste del av kapitlet. De fullstendige intervjuene er tilgjengelige i Nord-Troms Museums arkiv i Sørkjosen, disse er listet i oversikten over litteratur og kilder bakerst i kapitlet.

I prosjekter av denne art er kvalitative intervjuer å foretrekke fremfor kvantitative. Intervjuene var semistrukturerte i den forstand at vi hadde et sett spørsmål som dannet grunnlaget for intervjuene, men at vi deretter lot intervjusituasjonen og opplysninger som kom frem styre den videre gangen. På denne måter bærer intervjuene like mye preg av en samtale som et intervju, der fortidig bruk av landskapet, skogbruk, jordbruk og forholdet mellom folkegrupper var stikkord som gikk igjen i samtalene. Intervjuene ble foretatt av Lise Brekmoe.

4.2 Bruken av utmarka

Utmarka har vært en enormt viktig ressurs opp til nyere tid i Reisadalen. Med små innmarksområder til dyrking og et klima som ikke var tilegnet korndyrking, var man i stor grad avhengig av ressurser fra utmark både til eget bruk og som bytte/salgsvarer. Bruken av utmarka belyses her gjennom en gjennomgang av de viktigste brukene av utmarksområdene, henholdsvis snarefangst og jakt, tjærebrenning, utslåtter og fiske. I tillegg er andre aktiviteter tilknyttet utmarka beskrevet, dette gjelder for eksempel bærplukking og sanking av sennagress. I løpet av gjennomgangen foreligger lister som knytter ulike driftsformer til identifiserte steder i Reisadalen, f.eks. beliggenheten til gammer. Disse er kun basert på informantopplysninger i intervjuene og er ikke uttømmende, men gir likevel god innsikt i bruken av områder til ulike formål.

4.2.1 Snarefangst og jakt

Rypefangst var en av de viktigste inntektskildene og ble drevet overalt, særlig oppi fjellene og i sidedalførene. Det var også vanlig å sette snarer langs elva og man begynte med rypesnarer i tidlig alder. Eilif Jacobsen Bergmo (f. 1918) var 7-8 år gammel da han begynte å sette rypesnarer. Som guttunger var de ikke store nok til at de klarte å velte bjørker selv og fikk hjelp hos faren til det. På den tiden fantes det ikke rypestrenger så det ble brukt hampråd istedet. Rypene ble plukket hver uke når favneveden ble kjørt ved elva, og man kunne plukke så mange som 30-40 ryper om gangen. Disse ble solgt til butikken og man kunne få rundt 30 øre stykket. Rypene ble utelukkende solgt, med mindre det var fugler som hadde blitt tatt av rovdyr. Det var ofte mulig å skjære vekk tannmerkene og koke suppe (EJB 1918). Rypejakta begynte 15. oktober, og man kunne ta alt fra noen hundre til opp til tusen ryper på en sesong, som varte frem til mars året etter. Under jakta var det vanlig at mennene var borte fra gården i lange tider og oppholdt seg da i gammer i fjellet. Eilif Jacobsen Bergmo (EJB 1918) pleide å ligge i gamme i Puntadalen og drive rypejakt der.

Snarefangst på rype. Foto © Nord-Troms Museum

Leif Bilto (1920) og onkelen, Gunnar, hadde gamme som de bygde selv til å ha under jakta. De dro opp om høsten og kom ned igjen når jakta var over den 15. mars. Det ble fisket og saltet før jakta startet slik at man var selvforsynt og slapp å frakte så mye mat med seg opp til jaktområdet. Alt man behøvde ellers ble fraktet opp med egne rein og slede. Når de kom frem til jaktområdet, slapp man reinen der det var matplass og den holdt seg i området til det var på tide å dra ned igjen. Man fikk tak i reinen igjen ved å bruke brød som lokkemat. Reinen ble så brukt til å frakte vilt og fisk fra gammen når jakta var over; enkelte ganger ble rypene tatt med til Kautokeino og solgt til samene der, og det hendte også at de ble fraktet til Alta, alt ettersom føre ned Reisadalen og prisen man fikk andre steder (LB 1920).

Snaren ble ikke bare benyttet til rypefangst - man kunne fange snetitinger ved hjelp av snare laget av hestehaler, disse ble det kokt suppe på. I tillegg ble det fanget harer, som det fantes mye av. Leif Bilto minnes at de drev snarefangst på hare som guttunger og at man fikk så mange at man måtte gå to turer til skogen for å hente dem hjem (LB 1920). Ekorn ble skutt, mest for pelsen, men det fantes også de som spiste ekorn. Endene var i hovedsak ikke matfugl, foruten storkanda som ble skutt og brukt til mat, istedet plukket man egg fra endene (EJB 1918).

Alt tyder på at elgen har vært i stor nedgang fra tiden rundt århundreskiftet og etterpå. Eilif Jacobsen Bergmo kan ikke huske å ha sett elg i Reisadalen før i 1941 og Informant 1 kan ikke huske at det ble drevet jakt på elg overhodet. Jakt på rovdyr var imidlertid både en inntektskilde for pelsen og en måte å kontrollere rovdyrbestanden på.

Det minste rovdiret, røyskatta, ble fanget i en steinfelle, mens det ble brukt saks, gift eller skudd for å fange større rovdyr. For reven kunne man få en grei pris og det ble jaktet både på rød-, kvit- og blårev. De to sistnevnte fikk man bedre betalt for enn den vanlige rødreven. I krigsårene var det en voldsom vekst i

ulvebestanden og flere ble skutt i området i etterkrigsårene (LB 1920). Av andre store rovdyr ble det drevet jakt på bjørn, jerv og gaupe, alle disse var i voldsom vekst i etterkrigsårene. Man gikk ofte etter hiet til både gaupa og jerven. Kom man over et jervehi, ble bare moren tatt, mens ungene ble holdt i live og videresolgt (EJB 1918).

4.2.2 Tjærebrenning

Tjære var den største handelsvaren i Reisadalen og var en viktig inntektskilde for familiene. Prosessen fra begynnelse til slutt, det vil si fra brytinga av ved til brenning av mila, tok omlag ett år da arbeidet måtte passes rundt andre arbeidsoppgaver på gården og jakta. Arbeidet med bryting av tyrirøtter og løfting av tjæreveden ble påbegynt i slutten av august eller de første dagene i september. Dette arbeidet stod mannfolkene og ungguttene på gården for og man brukte omlag en måned på dette. Da hadde man som oftest nok til ei 20-30 tønners mile. Stubbene ble brutt for hånd med grev og av og til med dynamitt, men dette kostet penger og kunne ikke brukes så mye. Arbeidsdagen begynte i sekstia om morgenen og varte på til ti-tolv om kvelden. (EJB 1918). Det skulle mye røtter til og det ble beregnet minst to hestelass for å få nok til ei gjennomsnitts mile (BJ 1922).

Når dette var utført og sneen kom ble tjæreveden kjørt sammen, deretter var det en pause mens man jaktet. Når rypejakta var ferdig begynte man å kløyve, spike og renske veden (EJB 1918). Da måtte man være nøye slik at det ikke var noen kroker i veden, de måtte hugges til slik at man fikk mila så tett som mulig. Spikkinga av veden var mye arbeid og alle som klarte det var med på arbeidet, også unger med en liten øks (BJ 1922). Langveden, som skulle stables på nevra i bunnen av mila bestod av rotnede jordstokker. Neverflekkinga gjorde man litt lengre ut på sommeren, når sevja begynte å gå (EJB 1918). Man trengte også torv til tjæremila, det måtte være skogstovr og nok til at man fikk dekket mila ordentlig, ellers gikk det ikke an å brenne tjære (AL 1931).

Tjæremilene ble lagt både i skogen og på bakkekanter ved husene. Ei tjæremil på omlag 8m diameter gav omlag 40-42

På tur i Puntadalen kom Arne Lund over en rekke interessante trær som mest sannsynlig stammer fra blinking av trær til tjæremiler. Trærne hadde ovale merker på stammene og innerst i hver av disse fordypningene var det slått inn en krone. Ifølge Bjørn Bækkelund ved Norsk Skogsmuseum dreier det seg mest sannsynlig om merking av grenser; *Når en skulle markere grenser var det vanlig å hogge ei grensegate i skogen og merke trær som sto på eller ved grensene med slike øksemerker. At de i dag virker*

Tjæremile dekkes med torv før brenning. Foto © Nord-Troms Museum

innhogde i trestammene, der de skulle være "beskyttet mot vær og vind", skyldes nok andre forhold. Det var vanlig å hogge av en barkstrimmel – et "bless" som det ble kalt på Østlandet – hvor det profilerte øksemerket ble plassert. Dersom ikke dette ble gjort, ville det vært svært vanskelig å se det på knudrete bark. At det i dag virker innhogd skyldes at trærne vokser ved å legge et nytt lag til sitt ytterskikt hvert år. I det blesset der barken er fjernet vil imidlertid vanntransporten i treet – og dermed vekstaktiviteten – være stanset. Det kan skje en viss overvoksing fra sidene, men et bless av noenlunde størrelse vil sjelden bli helt overvokst. Barken omkring det gamle blesset vil imidlertid "ramme det inn". Kronemerket var det særlig de offentlige skogfunksjonærene som brukte – .Nettopp grenseoppganger var det mange av for 100-150 år siden, for det var den gangen ofte uklart hvor grensene mellom offentlig og privat skog gikk (Bækkelund pers. anm.)

tønners mile (EJB 1918). og for hver tønne tjære ble det betalt avgift til Statens Skoger (LB 1920).

De aller fleste hadde ei tjæremile for året, men på de gårdene hvor det var flere om arbeidet, som i Kjelleren hvor det var fire menn som delte arbeidet, kunne man rekke to miler; en på forsommeren og en om høsten (MK 1916). Det var en liten begivenhet når mila ble tent; når det begynte å ryke fra mila kom folk fra gårdene rundt og det ble servert kaffe. Mil-brennerne fikk rømmegrøt i tillegg (EB 1914). Når mila låg i nær avstand fra bebyggelsen var alle med på å stable mila. Elfrid Bakkeslett minnes å ha vært med å stable mile flere ganger som barn, også eldre kvinner var med på dette arbeidet (EB 1914). Alf Braastad (1922) bygget og brente egenhendig en mile i Snemyr allerede i en alder av 15 år. Denne fikk han 3.5 tønner tjære fra.

Både store og små, unge og gamle, var med på stablinga av tjæremila. Bildet er fra Marjastilla. Foto © Nord-Troms Museum

Ofta lå mila langt fra bebyggelsen, folket i Snemyr hadde for eksempel mile helt ved limo (AB 1922). Dette påvirket ikke bare selve byggingen og brenningen av mila, men også transporten av tjæra ned fra dalen. Fra limo ble tjæra hentet med hest og slede på vinterstid og deretter videre fra Nedrefoss med flåte. Man brukte en dag opp, om det var dårlig føre to dager, og da ble det overnatting, enten ute på risseng under åpen himmel eller i gammer. På hvert lass fikk man ved godt føre 4-5 tønner med seg ned igjen, ellers 2-3 tønner (EJB 1918).

Når tjæra var lagt på tønner ble den som oftest transportert nedover dalen på tjære-flåter. For å få full pris for tjæraen måtte man sørge for at det ikke fantes vann i tønna. For å få vekk dette, boret man et lite hull i tønna og slapp vannet ut. Om det lå vann opp tjæra, måtte man riste og rulle tønna for å få det ned i bunnen (BJ 1922). Dette vannet var det mange som blandet med rød oker og malte fjøsene sine med (EB 1914). Tømmeret til flåtene ble kjøpt samtidig som man kjøpte tømmer til tjæremila fra Statens Skoger. Vanligvis fikk man 20-25 tønner per flåte nedover elva. Det var en risikofylt transport da det fantes mange vanskelige steder å forsere i elva og mange flåter forliste, men heldigvis gikk ikke liv tapt (LB 1920). Den siste flåta Eilif var med på var i 1958-59. Tjærebrenninga gikk mot slutten på 50- og 60-tallet med unntak av et fåtall miler i Reisadalen i senere år. Kulturminnene som vitner om næringa, tjæremilene, er imidlertid svært tallrike og antakeligvis den kulturminnetypen det finnes flest av i Reisadalen. I intervjuene foreligger det informasjon om tjæremiler på følgende plasser som i enkelte tilfeller også kan knyttes til personene som hadde dem:

Sigurd Kvam hadde tjæremile i Tjuvdalen som han fikk 30 tønner tjære fra (EJB 1918)

Faren til Elfrid Bakkeslett hadde tjæremile i Imo og ved Skjetmenotko på oversiden av Imo, ved Skjetmenotko var det også samiske boplasser (EB 1916)

Guro-Jussa hadde tjæremile i Sieimma (EJB 1918)

Henrik Hallen og Bernhard og Jakob Liland hadde mile på oversiden av Øverfossen (EB 1916)

Ingen Jensen og Otto hadde gamle og tjæremile vad Sarolantto (EB 1916)

Jens Olsborg hadde tjæremile i Bergskogen i Lindofjellet (BJ 1922)

4.2.3 Slåtte

De fleste gårdene i Reisadalen hadde ikke stor innmark og var derfor avhengige av høy fra utmarksslåtter. Beliggenheten til disse varierte - enkelte steder lå de i skogen rundt gårdene, andre plasser ble det slått langt fra gårdene, som ved Mollisfossen og i Hovenkivi. Det ble også slått rundt gammene der man hadde tilhold under jakt og tjærebrenning. Dette ble gjort for at man skulle ha høy til reinen når man kom opp for å drive jakt på ryper, eller når man kom med hester for å hente tjæretønnene. På denne måten slapp man å ta med seg for til dyrene når man skulle til disse områdene (EJB 1918, LB 1920).

Hele familien var med på slåtta, Martin Kristiansen fikk sin egen ljå for å være med på utmarksslåtta da han var 9 år gammel (MK 1916), mens jenter ofte var med tidlig for å rake etter slåtta. Det var også vanlig å ha innleide rakstejenter til hjelp (AK 1922) I skogsslåtta brukte man ljå, mens man i senere tid fikk slåmaskin som ble trukket av hester på innmarka. Høyet ble hesjet på raer man lagde selv ved å hugge til ved og sette pinner imellom, av og

Slåmaskinen bak hest i Snemyr. Foto © Nord-Troms Museum

til hang man også høyet mellom trær. Når det var hengt opp, måtte det kjemmes slik at det hang fint til å tørke (KP 1930). Høyet som ble sankt i dalsidene og ved utslåttene ble oppbevart i stake til man henta det på vinteren, enkelte hadde også utløer tilknyttet slåttemarka (Informant 1). Når man hadde lite høy, skavet man rogn for å få tilleggsfor. I tillegg ble det brukt mollfor. Mollforet ble revet opp om høsten og stablet i dunger og ble hentet hjem om våren eller når det var nødvendig (LB 1920).

Om sommeren ble husdyra sluppet ut på beite - sauene gikk ute hele sommerent til man måtte sanke dem ned på høsten. Kyrne ble også ført ut i utmarka, men måtte fremdeles melkes mens de var på beite. Få av gårdene hadde sommerfjøs, men enkelte hadde det man kalte for utetrøe. Dette var gjerder i utmarka hvor husdyra stod om natten og ble melka om kvelden. I Snemyr hadde man sommerfjøs ved utmarksgjerdet og kyrne ble hentet dit og melket. Det var ofte et strev å finne kyrne og man måtte av og til lete lenge før man fant dem. Melka fra sommerbeitet ble båret ned til bebyggelsen og separert, eller man kunne lagre den en tid - i Ansjøen hadde man tørrmurt en kilde til lagring av melk i bekken (KP 1930), mens man i Potka hadde melkebod over elva og dro nytt av det kjølige vannet i elva (AL 1931).

Under melkinga og slåtta ble det tent bål for å lage røyk og holde myggen og knotten unna dyr og mennesker (LB 1920). Foto © Nord-Troms Museum og Norsk Skogsmuseum.

4.2.4 Fiske

Fisken i Reisaelva var i hovedsak røe og laks, men frem til midten av 1900-tallet fikk man også sjø-ørret i elva. Fra 14. april var det lov å drive isfiske. Noen hadde også lagt strenger over kulpene slik at man kunne dra garn under isen om våren, men for det meste gikk det i garnfiske etter at isen hadde gått og flommen gikk over. Når garnet først var satt, kunne man drive med annet arbeid og bare sjekke garnet. Det ble også trukket not, da slo de ulike gårdene med grunn til elva seg sammen i notlag og fangsten ble fordelt nøye mellom de ulike gårdene slik at alle fikk likt. (LB 1920).

Fiskerester, som fiskehau og innvoller, ble kokt sammen med høy fra utslåtta og gitt til hestene. Fisken ble saltet, røkt og tørket slik at den skulle holde seg. Det ble ikke solgt så mye fisk, men man byttet til seg reinkjøtt hos samene med røykalaksen spesielt (LB 1920). I Kjelleren hadde man i tillegg et lakserhus; under notfiske i elva fanget man laksen levende og hadde hunnlaksen og hannlaksen i hver sine kummer ved laksehuset. Når gytetiden kom tok man rognen fra hunnlaksen og melket hannlaksen, dette ble så blandet i lag i bøtter med trepinner. Inne i huset hadde man 8 store trau med grus i bunnen og rennende kildevann hvor man la fiske-eggene. Etterhvert kom det lakseyngel og da måtte man gå en gang i uka å plukke bort døde yngel og egg. Om eggene var hvite, var de døde. Da brukte man en klippe av tre for å plukke disse ut. Etter at flomtida var over ble disse satt ut i elva, og på denne måten sikret man laksebestanden. Huset var bygd av laftet tømmer med vinduer og var vel en 8 kvadratmeter stort. (Informant 1). Lakserhuset står ikke lenger, men grunnmurene og kummene er fremdeles synlige (Informant 1).

Melking av hannlaksen utenfor laksehuset i Kjelleren. Foto © Nord-Troms Museum.

4.2.5 Andre bruk av utmarka

Utmarka ble også benyttet til andre formål; sennagress ble plukket til kommagene. Sennamyrer fantes i Pahtadalen, Sappimyra og Røyelmyran (EJB 1918). Aslaug Kvam (1922) minnes at det ble slått sennagress ved Lortbekken i Kjelleren. Dette ble så brakt hjem og hengt til tørk ved gården.

Bærplukking ble i hovedsak sett på som arbeid for unger og kvinner, men mennene ble med dersom man skulle lengre bort for å plukke bærne. Ansamukka var, for eksempel, et svært populært område for bringebær og da var mennene med som stakere på elvebåten. (KP 1930, AB 1922). Bæra ble tilberedet, som oftest kokt, for at den ikke skulle bli dårlig. Tyttebæra ble lagt i kasser og lagret i uthus om vinteren og dersom det var behov for bær ble den hentet innendørs og tint. Mye av bæra ble laget til syltetøy og saft som kunne lagres (LB 1920).

Vedskogen ble også benyttet til andre ting enn tømmer, skived og tjærebrenning. Man måtte selv lage tjæretønner til å transportere tjæra, og da måtte man finne rett type trær, uten kvister, som egnet seg til

dette bruket. Vier og asp ble benyttet til å binde tømmerflåtene og vier og selje ble, brukt til å barke skinn og kommager. Man barket trærne ved hjelp av skavjern. Barken ble deretter kokt i vann til en låge. Når denne var avkjølt kunne man legge skinnen i (AK 1922) Bjørkebarkbiter ga skinnen et rødskjær, med asp og selje ble skinnen hvitt (EJB 1918). Skinnen måtte røytes før det kunne brukes - dette gjorde man ved å legge det i kaldt vann. Hårene som kom fra skinnen ble brukt blant annet blandet med tjære og benyttet til å tette sprekker i båter med, eller man kunne bruke det som bolster i madrasser. Etter at skinnen var barket, ble det spikret på veggen for å strekkes og hver minste bit skinn ble brukt, for eksempel til kommager og kommaglapper (AK 1922).

4.3 Gammer og hytter i utmarka

Mange av områdene som ble benyttet til jakt, fangst, fiske og tjærebrenning lå langt unna bosettingen og det var derfor nødvendig med gammer og hytter til overnatting. Konstruksjonen av disse varierte noe - enkelte var laftede tømmerhytter, som Nils Bråstad's gammer ved Gettofossen (BJ 1922), mens andre var enkle torvgammer, som gammen til Fimpa-Jussa i Favvresorda. I hovedsak var tømmeret furu, men enkelte brukte også older til å bygge disse (EJB 1918). Noen var sparsommelig innredet med brisker og enkle bord, mens andre var så små at det bare var plass til to menn å ligge ned i (Informant 1).

Gammen i Favvresorda i 1925. Foto © Nord-Troms Museum

I intervjuene finnes det opplysninger om 23 gammer, navnene henviser enten til beliggenheten eller til de som bygde eller brukte gammen;

Njállaávzi-almeningen (EJB 1918); I selve Njállaávzi-dalen lagde Adolf Mariastilla og William Henriksen Homestilla en gamme på nordsiden av elva. Samme dagen lagde Berner Jensen's far og Nils Marjastilla en gamme på andre siden av elva, litt lenger oppe.

Niedaávzi; på oversiden bygde Berner Jensens onkel, Gunnar, og Leif en gamme (BJ 1922).

Imo-gammen; ble brukt av Henrik og Jakob Liland (EJB 1918)

Puntadalen; To tømmer-gammer av svære klyvde stokker. Den ene var tilhøre Kasper, den andre Reke-Kalle (Kalle Anebakkelv). Sistnevnte gammer var større enn Kaspers gamme og ble revet av Eilif Jacobsen Bergmo for å bygge fjøs av tømmeret i 1942.

Tierta-gammen; 1-1.5km lenger inn enn Tørfossgammen. Denne var eid av Krisitian Johnsen og gikk ut av bruk på slutten av 40-tallet. Berner og Pilto-Gunnar hadde tilhold der etter krigen. (EJB 1918)

Bessinga-Birgitta gammen lå helt oppe under Ingebrigstfjellet, mellom Vinnelys og Lyngstad. Dette skal ha vært fast boplass for familien. (EJB 1918)

Nausthytta- tømret hytte hvor tyskerne hadde lagt mine i døra . Etter krigen åpnet Rikard i Marjastilla døra og minen sprengtes. Rikard ble ikke skadet, men hytta brant ned til grunnen (EJB 1918)

Vuomatakka-gammen som var bygd av rund older. Liland-karene hadde gamme her (EJB 1918)

Hytte i Nerfossen, bygget 1923-24 og ble leid av Hertugen av Windsor i 1927 som leide Reisaelva (1), siden kalt engelskmanhytta. (EJB 1918)

Favrresorda: Fimpa-Jussas gamme. En stor bjørk hadde vokst opp gjennom denne gammen (BJ 1922)

Gettofossen: Nils Bråstads gamme av løftet tømmer, lå på ei slette (BJ 1922)

Ludviidelva - gamme i nærheten av tjæremile, ukjent bruker (BJ 1922)

Gällisuvanto - Huberts gamme (BJ 1922)

Muodasvando - Ivar Olsens gamme (BJ 1922)

Duornistilla - Hjalmar og Halvdans gamme som lå bak en stor stein (BJ 1922)

Nerseimanakken - gamme som tilhørte tjærebrennere (BJ 1922)

Pattaraiki - Galla-Jens hadde gamme der (BJ 1922)

Guaraniva-gammen (EJB 1918)

Hovenkivi-gammen, bygd av older (EJB 1918)

Nikolaistilla- gammen (EJB 1918)

Botkadalen; her hadde Kjeller-folket en gamme. (Informant 1)

Luodivopmi; Arthur Pedersen fra Snemyr hadde gamme som han brukte under fiske og jakt, kalles Arthur-gammen og skal ha blitt restaurert (KP 1930).

Bilto - gamme under bakken ved gården ved siden av ei tjæremile. Denne var gått ut av bruk før Berner Jensen ble født i 1922 (BJ 1922)

Saravannet: gamme som ble brukt under krigen (BJ 1922)

Gamme i Vuomatakka, muligens er dette den samme Eilif Jacobsen Bergmo forteller at Liland-karene hadde. Gammen ble tatt av flom etter krigen. Foto © Nord-Troms Museum

4.4 Arbeidsfordelinger mellom menn og kvinner

I nyere tid har det blitt utgitt flere verk som belyser kjønnsroller i historisk tid, deriblant verket *Kystkvinner i Norge* av Åsa Elstad (2004). Selv om mennene i Reisadalen ikke deltok i havfiske i nevneverdig grad, er det sannsynlig at livet for kvinnene i dalen var forholdsvis lik livet til kystkvinnene. Mennene var ofte borte i lange perioder i forbindelse med tjæremila eller jakt og fiske på fjellet, og det var da opp til kvinnene å ta ansvaret for gården. Dette gjaldt også i de tilfeller der mennene jobbet i gruvene eller vegvesenet og bare kom hjem etter endt arbeidsdag lørdag og reiste tilbake til arbeidsstedet søndag kveld.

Fjørarbeidet og husdyrene var kvinnenes domene, uansett om mannen var hjemme eller ikke. Alf Braastad minnes at han lærte å melke, men at folk ikke skulle vite om dette. Derfor bad han kvinnene komme og bære melka ned fra sommerfjosen slik at ingen så ham bærende på melk etter veien (AB 1922) Ungene hjalp til fra ung alder, Karen Pedersen minnes å ha vært med og tåget høyet i fjøset allerede fra hun var liten, mens bestemoren tok seg av melkinga. Ansvaret for husdyrene fortsatte også når disse ble sluppet på beite. Da var det kvinnene i huset som stod for melkinga ved utmarksgjerdet eller ved sommerfjøset, og det var også deres ansvar å finne dyra om de ikke kom til gjerdet om kvelden (KP 1930). Unntaket var hesten, som mennene og sønner i huset stelte ved. Man gav hesten mat samtidig som de andre dyra, men det var mennene som stod for det øvrige stellet (Informant 1). I intervjumaterialet foreligger det ikke opplysninger om at kvinner var med på jakt, fangst eller fiske. Mennene kunne være borte i månedsvis under rypejakta og bryting av røtter til tjæremila, alt avhengig av belligheten til mila (EB 1914). Mennene tok seg også av grovarbeidet i vedskogen, mens alle bidro til å få veden i hus når den var kjørt til gården.

Når det var tjærebrenning, hendte det ofte at en av kvinnene på gården dro med mil-brennerne og stod for matlagingen. Disse kunne være borte i to-tre uker, og da var det de gjenværende kvinnene på gården som tok seg av drifta. Både kvinner og barn deltok også i stablinga av mila (EB 1914). Selve brenninga av mila var imidlertid en mannsoppgave (Informant 1).

Under slåtta måtte alle sammen hjelpe til. Kvinnene rakte og hesjet, mens mennene slo, enten ved hjelp av ljå eller slåmaskiner. Det var også mennene som pløyde. Barna var også med på dette og ble fra tidlig alder gitt arbeidsoppgaver som gjenspeilet dette kjønnsrollemønsteret - jentene ble gitt en rake og hjalp til med hesjing og kjemming av høyet, mens guttene fikk en ljå til å slå gress med, selv om de også kunne hjelpe til med rakinga når de var yngre. Denne arbeidsfordelingen går igjen hos alle informantene fra studiet.

Høyonna i Svartfoss på 1940-tallet. Foto Nord-Troms Museum

4.5 Forholdet mellom folkegrupper

Samer fra Kautokeine på besøk hos Mary Jakobsen i Puntafoss. Foto © Nord-Troms Museum

Reisadalen benevnes ofte som de tre stammers møte og forholdet mellom de ulike folkegruppene kan belyses både gjennom kulturminner og intervju. Som nevnt tidligere, er det liten overlapp mellom finsk-norske kulturminner og samiske kulturminner, men intervju-materialet tilsier likevel at det har vært god kontakt mellom de ulike folkegruppene. Dette gjelder særlig i øvre deler av Reisadalen, som ligger nærmere samenes boplasser på fjellet over Reisadalen.

Det er i særlig grad i forbindelse med byttehandel at det var kontakt mellom samer og fastboende i Reisadalen. Folket som var bosatt i dalen pleide å hente kjøtt hos samene når de var i Reisadalen om høsten, som betaling for reinkjøttet fikk samne poteter, votter, strømper og av og til litt hjembrent. Samene kom ofte ned etter elva om vinteren for å bytte til seg det de manglet, dette gjaldt særlig smør og ost (EJB 1918). Geitosten pleide samene å smelte i kaffen (EB 1916). Man byttet også til seg sennatråd som samene spant. Om høsten ble det byttet i røyka fisk, dette gjaldt særlig i november når samene drev med reinslakten. Samene kunne også slakte om sommeren og komme ned fra fjellet og bytte til det de manglet selv., men kvenene og nordmennene dro på fjellet til samene for å bytte større partier. Dette skjedde som oftest på sommeren slik at samene hadde et forråd som strakk utover sommeren og høsten på vidda. Berner Jensens familie pleide å ta hest med kløv opp på fjellet til dem. Enkelte ganger ble det brukt slede, men det var enklere med kløv (BJ 1922).

Den gamle Fossebrakkka ved Nerfossen ble oppført av P.B. Lund for å drive handel med samene. Foto © Nord-Troms Museum.

Det finnes imidlertid også belegg for kontakt mellom samer og nordmenn utenom handel. Faren til Eilif Jacobsen Bergmo (1918) brukte å være med Fimpa-Matti med reinflokkene som hjelpesmann i slaktinga. Han lagde også ski og ulike gjenstander av tre til samene som bogtre til reinene. Berner Jensen (1922) minnes også at det var vanlig å være med på reinslakt; Reinflokker ble hentet ned i Reisadalen, en gang så mange som 450 dyr, slaktet og tatt til marked med bil. Reinen ble samlet i innhegning og slakta flere steder - ved Puntafoss, Puntastilla og oppmed Saraelv. Det var ellers aldri rein hos samene i dalen, de ble holdt i gjerde på fjellet og om reinen trakk ned til dalbunnen ble de snart sanket inn (BJ 1922). Det var ikke flyttvei for rein ned dalen, reinen ble flytta på begge sider av fjellene og samene fikk navn etter disse flyttveiene, Cohkolat og Favvres (EJB 1918). Karen Pedersen (1930) har blitt fortalt at det en gang ble slaktet reinsdyr ved Ansjøen, men det var før hennes tid. Hun husker imidlertid at det var en same som ble kalt Mikkel som hadde reinen i fjellet over Snemyr. Bestefaren, Ole Ringstad, pleide også å ha samer boende i Bårstua på gården gjennom sommeren, dette fortsatte ihvertfall frem til krigen (KP 1930). Det var også samer i bårstua på Ansjøen, etter hva Alf Braastad minnes, pleide de å komme til Snemyr om vinteren for å slakte dyr slik at kjøttet kunne fraktes med lokalen fra Sørkjosen (AB 1922)

De fleste som bodde i øvre del av Reisadalen hadde rein sjøl*. De som drev jakt vinterstid hadde en eller to. Leif Bilto's familie hadde vanligvis fire reinsdyr, men det hendte også at de hadde så mange som 7-8. Disse ble etterlatt på norsk side av grensa da Leif dro til Sverige under krigen, etter krigen ble det ikke holdt rein (LB 1920). Henrik i Hallen og Tørfossingene var de nederste i Reisadalen som hadde rein. Det ble brukt slede, og ikke pulk, under transporten - pulken hadde gått ut av bruk mye 1930-tallet, Gammel Mikkel var den siste som hadde pulk og en av disse fantes i en tid på Svartfoss. Når man var nede i dalen ble reinen holdt fast, men oppe i jaktområdene i fjellet kunne man slippe dem løs. Man fanget dem igjen med lasso eller med brød. De reinene som kom til brødet hadde som oftest bjeller på (BJ 1922). Endel hadde også reiner hos samene - Ansgar Lund minnes å ha blitt gitt en rein da han var guttunge som samene hadde oppe på fjellet med flokken sin. Han var og besøkte samene sammen med oldefaren en gang og fikk da sitte i pulk bak reinsdyret sitt. De samme samene pleide å være innom gården nede i dalen med kjøtt til familien (AL 1931).

Folket på Tørfoss med en av reinene deres. Man pleide å feste bjelle på reinen som kom når man lokket med brød. Foto © Nord-Troms Museum

* I folketellinga fra 1865 oppgis det at totalt 57 rein er i eie hos fastboende i Reisadalen fordelt på 11 gårder fra Snemyr i nedre del av dalen til Bilto i øvre del av dalen. I hovedsak dreier det seg om 5-10 reinsdyr per gård, men Ole H. Isaksen i Snemyr oppgir at han har 20 reinsdyr og Karen Larsdatter, losjerende i Snemyr, har også 20 reinsdyr - hvorvidt hun er en av samene med tilhold i bårstua, vites ikke.

Ved Njallaav'zi berettes det om en reintragedie da et skred tok flere rein en gang på slutten av 1800-tallet eller begynnelsen på 1900-tallet. I det området lå også Njalla'en - en postkasse. Der la man igjen brev, så om man var på tur fra Reisadalen til Kautokeino, kunne det ligge brev fra Karesuando som skulle til Kautokeino. Ifølge Berner Jensen kommer navnet Njallaávzi fra at samene hadde et stabbur i treet der, for å hindre at rovdyr kom til. Når samene var på vei ut mot kysten ble vinterklærne også lagt igjen i Njalla'en. Dette ble Jensen fortalt av Johan Siri og Mikkell Persen Siri. Njalla'en har stått i innerenden av Njállavarra på en haug, men ble borte før krigen. (EJB 1918).

Rast ved Njalla'en i 1937. Foto © Nord-Troms Museum

4.5 Litteratur og kilder

Blixgård, A. 2006: *Stake-og elvebåten i Reisavassdraget: prosjektrapport fra prosjektet Stake- og elvebåten i Reisavassdraget*. Haldi nasjonalpark- og kvenkultursenter.

Digre, K. 2010: *Malm og Stein. Tredje del av prosjektet: Bruk av skog og utmark i Kvænangen og Nordreisa*. Nord-Troms Museum.

Digre, K. 2007. *Seterdrift og kornkverner. Første del av prosjektet: Bruk av skog og utmark i Kvænangen og Nordreisa*. Nord-Troms Museum.

Elstad Å. 2004: *Kystkvinner i Norge*. Kom Forlag, Oslo.

Rønbeck, N. F. 1982: *Staking i elvebåt: bevegelsene og historien*. Norges idrettshøgskole

Følgende forkortelser blir benyttet i gjennomgang av intervjuene:

- AL Intervju med Ansgar Lunde
- EB Intervju med Elfrid Bakkeslett 1942 - 37/38/39/40
- EJB Intervju med Eilif Jacobsen Bergmo, arkiv 1942-30/31/32/33
- LB Intervju med Leif Bילו, arkiv 1942 - 34/35/36
- BJ Intervju med Berner Jensen, arkiv 1942 - 64/65/66
- MK Intervju med Martin Kristiansen, arkiv 1942 - 44/45/46/47
- ALS Intervju med Arne Lund, Sappen
- KP Intervju med Karen Pedersen, Snemyr
- AB Intervju med Alf Braastad, Snemyr
- AK Intervju med Aslaug Kvam, Kvam/Kjelderren
- I1 Intervju med Informant 1

Internett:

www.digitalarkivet.no - folketellinga for Nordreisa, 1865.